

syvälinen analyysi varhaisten kristittyjen tekstiyhteisöistä odottaa yhä tekijäänsä.

Ismo Dunderberg
Uuden testamentin eksegetiikan professori
Helsingin yliopisto

**HANS J. HILLERBRAND,
KIRSI I. STJERNA &
TIMOTHY J. WENGERT
(ED.)**

**The Annotated Luther 1–6.
Minneapolis, MN: Fortress
Press 2016–2017.**

**Vol. 1: The Roots of Reform
(ed. Timothy J. Wengert),
574 s.**

**Vol. 4: Pastoral Writings (ed.
Mary Jane Haemig), 540 s.**

”Olisin mielelläni nähnyt kaikkien kirjojeni jäävän unhoon ja tuhoutuvan”, Luther kirjoitti vuonna 1539. Toive oli turha. Luther tiesi sen itsekin, sillä hän esitti sen koottujen saksankielisten teostensa esipuheessa ja toisti näkemyksensä kuusi vuotta myöhemmin latinankielisten teostensa esipuheessa.

Erilaisia koottuja ja valittuja teoksia on sittemmin ilmestynyt runsaasti. Uusin tieteellinen laitos on vuosina 1883–2009 julkaistu *Weimarer Ausgabe* eli WA (tästä *Teologinen Aikakauskirja* 88 [1983], 492–506), joka käsittää neljä sarjaa (*Schriften*, *Deutsche Bibel*, *Briefwechsel* ja *Tischreden*), yhteensä 121 muhkeaa opusta. Sarja on myös verkossa.

Latinaa ja saksaa taitamattomille tarkoitettuja käännöksiä oli tarjolla varhain. Suomalaiset saattoivat lukea Lutheria jo Agricolan teoksissa, ja traditio on jatkunut nykypäiviin. Lutherin Genesis-luentoja Wittenbergissä kuunnellut suomalaisylioppilas osti luentosarjan alkuosan heti,

kun se oli ilmestynyt painettuna kesäkuussa 1545. Nykyteologi voi kiittää Luther-säätiötä koko luentosarjan tuoreesta suomennoksesta. Luterilaisen ja koko protestanttisen maailman nykyinen *lingua franca* on englanti. Lutherin teosten valikoima *Luther's Works* (LW) eli *American Edition* (55 osaa) ilmestyi vuosina 1955–1986, ja siihen on lisätty pari täydennysosaa.

Reformaation juhluvuoden kunniaksi julkaistu *The Annotated Luther* poikkeaa aikaisemmista valikoimista. Eräs esikuva on Erasmusuksen koottujen teosten englanninkielinen laitos, joka on ilmestynyt vuodesta 1974 alkaen. *The Annotated Luther* jakautuu kuuteen osaan. Timothy Wengertin toimittama ensimmäinen osa *The Roots of Reform* on kronologinen; se alkaa teeseistä ja ulottuu vuoteen 1520. Muut osat ovat temaattisia: *Word and Faith* (toim. Kirsi Stjerna), *Church and Sacraments* (toim. Paul Robinson), *Pastoral Writings* (toim. Mary Jane Haemig), *Christian Life in the World* (toim. Hans Hillerbrand) ja *The Interpretation of Scripture* (toim. Euan Cameron). Kokoelma käsittää yhteensä 75 Lutherin tekstiä. Valikoima on edustava, vaikka kirjeistä onkin mukana vain suppea otanta ja pöytäpuheet on jätetty pois.

Kullakin osalla on siis omat toimittajansa, samoin kaikilla Lutherin teksteillä. Toimittajat ovat amerikkalaisten reformaation tutkijoiden kärkijoukkoa, joka osaa sanoa asiansa yksinkertaisemmin ja selkeämmin kuin saksalaiset lajitoverinsa. Kansainvälisyyttä tuovat kuusi eurooppalaista; suomalaisista ovat mukana Kirsi Stjernan lisäksi Jussi Koivisto ja Simo Peura.

Tekstipohjana on pääasiassa *American Edition*, mutta sen paikoin vanhentunutta tekstiä on tarkistettu tarpeen mukaan. Kaikki Lutherin tekstit on lisäksi puhdistettu tarpeetomasta sukupuolittuneesta kielenkäytöstä. Esimerkiksi latinan sanaa *homo* ja saksan sanaa 'Mensch' ei ole käännetty sanalla 'man', jonka

saattaisi käsittää tarkoittavan vain miehiä. Koska saksassa ja englannissa ei ole sukupuolineutraalia hänsanaa, on pahennusta herättävä 'he' vaatinut selityksen, että Luther itse asiassa tarkoittaa molempia sukupuolia. Milloin Luther saarnoissaan puhuu veljistä, kyseessä ovat tietysti myös sisaret. "Unser Bruder" on *Invocavit*-viikon ensimmäisessä saarnassa englanniksi "our brothers and sisters" ja "lieber Bruder" neutraalisti "dear friend".

Kukin osa samoin kuin kaikki Lutherin tekstit on varustettu johdannolla ja usein laajoilla marginaaliin sijoitetuilla kommentteilla, joiden tarkoitus on tehdä Lutherin teksti ymmärrettäväksi myös maallikoille. Viisikymmentä sivua käsittävän *Vähän katekismuksen* kohdalle niitä on tullut runsaat kaksisataa. Kaikissa osissa on nimi-, raamatunkohta- ja asiahakemistot.

Kuvitus on runsas. Muutamien tekstien esittely alkaa kuvalla alkuperäispainatteen nimiösivusta. Tämä olisi ollut paikallaan kaikkien kohdalla, monet Lutherin tutkijat kun eivät ole koskaan nähneet, millaisessa asussa reformaattorin teksti maailmalle lähti. Aikalaiskuvista parhaita ovat puupiirroset, joskin monesta puuttuu lähdetieto. Lukijaa ei auta pitkälle tieto kuvan kuulumisesta Emory Universityn kokoelmiin. Kirja- ja taidehistoriallisen asiantuntemuksen puute näkyy myös siinä, että alttaritaulut ja muut monumentaaliteokset (esim. Cranach, Dürer, Bruegel, Tizian) esitetään neljännessä kokoisina tai vielä pienempinä. Alkumaarin mestarin laupeudentöitä kuvaava seitsenosainen paneeli täyttää museossa kokonaisen seinän, mutta reproduktiosta ei saa selvää ilman suurennuslasia.

The Annotated Luther on saanut runsaasti kiitosta selkeistä teksteistään ja uusimman tutkimuksen tasalla olevista kommentteistaan. On tosin myös huomautettu kommenttien ohjaavan tulkintaa, mutta näin ne tapaavat tehdä.

Moderni Luther-tutkimus on erityisesti paneutunut reformaattorin varhaisiin luentoihin, jotka löytyivät runsaat sata vuotta sitten. Lennart Pinomaa julkaisi kolmiosaisen *Valitut teokset* (1958), joiden sisällön Eino Sormunen oli 1930-luvulla suunnitellut. Roomalaiskirjeen varsin raskassoutuiset luennot täyttävät runsaat puolet ensimmäisestä osasta.

The Annotated Luther jättää varhaiset luennot pois ja aloittaa reformaation historian teeseistä. Timothy Wengert perustelee tätä sillä, että aikalaiset eivät tienneet eivätkä halunneetkaan tietää, mitä maaseutuyliopiston tuntematon professori ylioppilailleen oli luennoinut. Kysymys siitä, naulasiko Luther teesinsä, ei ole kovinkaan tärkeä. Wengert katsoo Lutherin noudattaneen vanhaa akateemista tapaa ja kiinnittäneen teesinsä yliopiston ilmoitustaululle, linnankirkon oveen. Tämä ei vielä lyönyt alas vanhaa maailmaa. Ratkaisevaa oli ensinnäkin se, että Luther lähetti teesit valtakunnan korkeimmalle kirkonjohtajalle, Mainz'n kardinaalille. Tämä ohjasi ne Roomaan, jossa oikeusprosessi pantiin käyntiin. Teesit tulivat laajalti tunnetuiksi vasta saksaksi käännettynä ja Lutherin julkaistua vuonna 1518 niitä selittävän saarnansa (*Ein Sermon von Ablass und Gnade*). Tästä pamfletista otettiin samana vuonna kahdeksantoista yli tuhannen kappaleen painosta. Toisin kuin akateemiselle väelle muotoillut teesit tämä ”maailman ensimmäinen bestseller” teki Lutherin ja hänen asiansa tunnetuksi kaikelle kansalle.

Wengertin toimittama osa sisältää lisäksi alkuajan kirjoituksia, joista laajimmat ovat *Tutkielma hyvistä töistä* sekä *Heidelbergin disputaatio*. Johdantoineen ja kommentteineen osa on erinomainen esitys reformaation alkuvaiheesta.

Mary Jane Haemigin toimittama neljäs osa sisältää valikoiman saarnoja, sielunhoidollisia kirjoituksia, kymmenen Lutherin tutuinta virttä nuotteineen, *Vähän katekismuksen* ja Marian ylistyslaulun selityksen

sekä hieman irrallisina Lutherin molemmat esipuheet koottuihin teoksiinsa.

Lutherin kirjoituksia on suomennettu runsaasti. Fennica-tietokanta ja *Valittuihin teoksiin* koottu luettelo kertovat, että käännöstyössä ovat ansioituneet varsinkin Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys – erityisesti Koskenniemen suku – ja viime aikoina Luther-säätiö. Reformaattori on kiinnostanut myös vähemmän kirkollisia tahoja kuten Karl Marxia, jonka toimittama kirjanen *Koronkiskurit: Otteita Martti Lutherin kirjoituksista* ilmestyi Yrjö Sirolan kääntämänä vuonna 1925. *Juutalaisista ja heidän valheistaan* kuuluu niihin teoksiin, joiden olisi suonut vaipuvan unhoon. Näin oli vähällä käydä, kunnes Saksan Kolmas valtakunta löysi teoksen. Suomennos ilmestyi vuonna 1939 ja on luettavissa verkossa.

The Annotated Luther tulee – tieteellisten editioiden ohella – hyödyttämään kansainvälistä Luther-tutkimusta ja tuomaan Lutherin sanoman nykyhetkeen. Siitä on hyötyä myös suomalaiselle Lutherin ja reformaation tutkimukselle. Se voisi tarjota virikkeitä uuteen suomenkieleen valikoimaan. Merkittävimmän suomalaisen Luther-tutkijan toimittamista *Valituista teoksista* otettiin toinen painos vuonna 1982. Käännös on jo hieman vanhentunut, ja valikoimaakin voisi täydentää. Yksittäisiä Lutherin kirjoituksia on tosin saatavilla, viimeisimpänä Juhani Forsbergin suomentamat ja *Hel-singin Sanomissa* vuosi sitten näytävästi painetut teesit. Muhkeiden kokoomateosten ajat ovat jääneet taakse. Aristoteleen ja Platonin teokset on saatu suomeksi moderneina nidottuina laitoksina. Ehkä kirkkoa ja teologiaa lähellä olevien tahojen tukema sarja Lutherin kirjoituksia saattaisi onnistua.

Simo Heininen
Kirkkohistorian professori
(emeritus)
Helsingin yliopisto

ANNA-KAISA INKALA & JYRI KOMULAINEN (TOIM.)
Armon horisontit: Huomisen luterilaisuus.
Helsinki: Kirjapaja 2016.
224 s.

Mennyt reformaation 500-vuotisjuhlavuosi poiki aimo tukun aihetta käsitteleviä kirjoja niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Piispainkokouksen teologisen sihteerin Anna-Kaisa Inkalan ja pääsihteerin Jyri Komulaisen toimittama *Armon horisontit: Huomisen luterilaisuus* on yksi onnistuneimmista kotimaisista julkaisuista. Teos ponnistaa tukevasti reformaation perinteestä, mutta avaa samalla uusia näkökulmia luterilaisuuteen nykyajassa. Kirja on alun perin koottu keskustelun pohjaksi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuonna 2016 järjestettyihin synodaalokokouksiin, mutta se sopii hyvin luettavaksi tuon kontekstin ulkopuolellakin.

Kirjan ensimmäinen osa ”Juuret” koostuu kahdesta luterilaisuuden historiallista merkitystä taustoittavasta artikkelista. Piispa Jari Jolkkonen tarjoilee lukijalle heti alkuun tuhdin paketin luterilaisen reformaation syntyhistoriaa, alkaen Lutherin aneteesien julkaisusta vuonna 1517 ja päätyen *Yksimielisyyden kirjan* kokoamiseen reilu puoli vuosisataa myöhemmin. Käsiteltyksi tulevat tiiviisti mutta selkeästi niin Lutherin kamppailu katolista kirkkoa vastaan ja reformaatioliikkeen sisäiset kiistat kuin luterilaisuuden vakiintuminen uskonsotien jälkeen. Kirjoituksensa loppuosassa Jolkkonen kokoaa yhteen nipun luterilaisia yhdistäviä perusvakaumuksia ja oikoo muutamia väärinkäsityksiä, kuten ajatuksen luterilaisuuden – tai yleensäkin kristinuskon – tiedevastaisuudesta. Kuten Jolkkonen huomauttaa, luterilaisuudessa arvostetaan järkeä ja tieteellistä tutkimusta korkealle, vaikka samalla opetetaan, että hengellisissä asioissa järjellä on rajansa. Artikkelissa pohditaan myös